

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та
природокористування
Навчально-науковий інститут агроекології і
землеустрою

Кафедра туризму та готельно-ресторанної справи

05-08-157М

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до виконання практичних робіт та самостійної роботи з
навчальної дисципліни

«Регіональна політика сталого розвитку в Україні»

для здобувачів вищої освіти другого (магістерського)

рівня зі спеціальності

242 «Туризм і рекреація»

денної і заочної форм навчання

Рекомендовано науково-
методичною радою з якості
ННІАЗ

Протокол № 3 від 09.10.2024 р.

Рівне – 2024

Методичні вказівки до практичних робіт та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Регіональна політика сталого розвитку в Україні» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня за спеціальністю 242 «Туризм і рекреація» денної та заочної форм навчання [Електронне видання] / Клименко Л. В. – Рівне : НУВГП, 2024– 50 с.

Укладач: Клименко Л. В. – к.с.-г.н., доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи.

Відповідальний за випуск – Коротун С. І., к.геогр.н., доцент, завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи.

Гарант освітньо-професійної програми к.е.н., доцент Коротун О. П.

Попередня версія 05-02-217М

©Л. В.Клименко, 2024
© НУВГП, 2024

ЗМІСТ

Практична робота № 1. Приведення базових показників соціальної, економічної та екологічної підсистем до нормованого виду.....	4
Практична робота № 2. Розрахунок агрегованих та інтегрованого індикаторів екологічної підсистеми регіонів.....	10
Практична робота № 3. Розрахунок агрегованих та інтегрованих індикаторів соціальної та економічної підсистем регіонів.....	15
Практична робота № 4. Розрахунок індексу соціо-економіко-екологічного розвитку території регіонів...	17
Практична робота № 5. Проведення SWOT – аналізу стану соціо-економіко-екологічної системи регіонів....	20
Практична робота № 6. Формування документу «Бачення громадою майбутнього регіону». Розробка стратегічних напрямків цілей та завдань для досягнення сталого розвитку території.....	24
Практична робота № 7. Розрахунок індексу людського розвитку території регіону.....	30
Практична робота № 8. Впровадження, реалізація та моніторинг стратегії сталого розвитку.....	34
Тести для самоконтролю знань.....	40
Рекомендована література.....	47

Практична робота №1

ПРИВЕДЕННЯ БАЗОВИХ ПОКАЗНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ, ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ ПІДСИСТЕМ ДО НОРМОВАНОГО ВИДУ

Мета роботи: набути практичних навиків приведення базових показників до нормованого виду.

Теоретична частина

Базові індикатори – це статистичні інформативні показники, які характеризують стан соціальної, екологічної та економічної підсистеми, що відносяться до показників першого рівня ієрархічного ряду (рис.1).

У загальному випадку, будуть розглядатися три типи базових індикаторів:

1-й тип – для цих індикаторів збільшення їх кількісного значення обумовлює зростання інтегральної оцінки соціального розвитку (позитивні індикатори);

2-й тип – зменшення кількісних значень таких індикаторів зумовлює зростання інтегральної оцінки життєдіяльності, у межах території, що досліджується (негативні індикатори).

3-й тип – для тих індикаторів, які мають найкраще значення або виражений оптимум (максимальну сталість). У випадках відхилення індикатора від оптимального значення (в одну або іншу сторону) спостерігається зниження оцінки сталості.

Кожний з цих окремих індикаторів має свою природну максимальну та мінімальну межі N_i (max) і N_i (min). Поточне значення i -тої соціометричної величини позначається N_i .

Для позитивних показників (індикаторів 1-го типу), зростання яких характеризує кращий соціальний, економічний та екологічний

стан, мінімальне значення характеризує ту межу, перехід через яку означає набуття відповідним чинником соціальної вагомості.

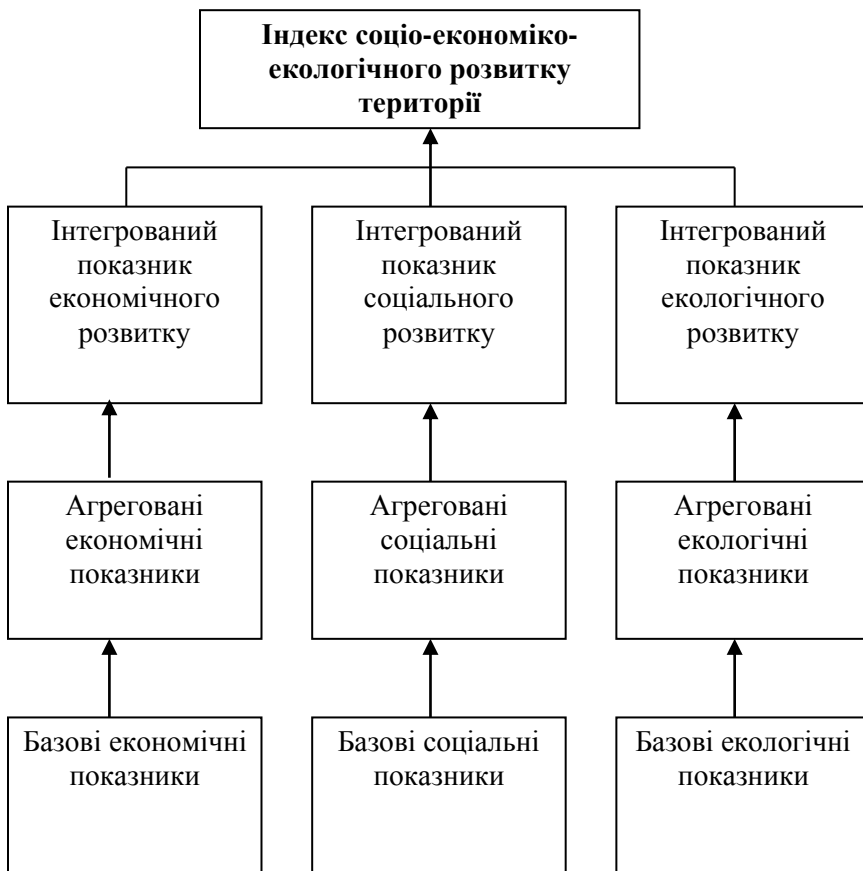

Рис. 1. Схема структури системи індикаторів оцінки соціо-економіко-екологічного стану території регіону

Наприклад, доступність сучасного медичного обслуговування для більшості членів суспільства, здатне значно покращити його соціальний статус, призвести до позитивних зрушень в аспекті суспільного здоров'я та безпосередньо у сфері виробництва як чинник поліпшення продуктивних сил. Навпаки, згортання медичних програм нижче мінімального рівня, означає втрату відповідного соціального блага як чинника соціального розвитку.

Максимальне значення позитивної величини означає, що відповідний чинник досягає такого рівня розвитку, за якого у свідомості суспільства зникає гострота у соціальному, економічному та екологічному аспектах, що розглядаються.

Таким чином, для **позитивних** індикаторів оцінка «0» означає втрату соціальної, економічної та екологічної значимості для відповідного елемента, а оцінка «1» характеризує такий достатній його розвиток, за яким зусилля суспільства спрямовуються тільки на підтримку досягнутого рівня.

Встановити X_i для першого типу індикаторів можна за формулою:

$$X_i = \frac{N_i - N_{(min)}}{N_{(max)} - N_{(min)}}$$

Аналогічно, для **негативних** чинників (наприклад, захворюваність, безробіття, виробничий травматизм тощо) існують свої значення $N_{i (min)}$, що оцінюється як максимум за шкалою соціальних оцінок, тобто значення таких величин відзначають кризовий розвиток ситуації існуючого соціального компонента.

Встановити значення X_i можна за формулою:

$$X_i = \frac{N_{i(\max)} - N_i}{N_{i(\max)} - N_{i(\min)}}$$

Для кількісної та якісної оцінки стану розвитку території застосовано уніфіковану шкалу вимірювання, розроблену Інститутом проблем природокористування та екології НАН України: 1,0 – 0,8 – еталонний стан; 0,8 – 0,6 – сприятливий; 0,6 – 0,4 – задовільний; 0,4 – 0,2 – загрозливий; 0,2 – 0 – критичний.

Завдання до практичної роботи:

1. Ознайомитись з основними типами базових показників.
2. Встановити належність кожного базового показника до відповідного типу індикаторів.
3. Встановити максимальні / кращі та мінімальні / гірші значення базових показників соціальної, економічної та екологічної підсистем.
4. За відповідними формулами розрахувати значення базових показників.
5. Згідно наведеної шкали оцінити стан показника.
6. Результати розрахунків звести у таблицю 1.

Таблиця 1

Кількісна та якісна оцінка базових показників соціальної, економічної та екологічної підсистем адміністративної територіальної одиниці

№ п/п	Базові показники	Значення базових показників			X_i	Якісна оцінка базового показника
		N_i (max)	N_i (min)	N_i (факт)		
Індикатори соціальної підсистеми						
1.	-	...
2.	-	...
...	-	...
n	-	...
Індикатори економічної підсистеми						
1.	-	...
2.	-	...
...	-	...
n	-	...
Індикатори екологічної підсистеми						
1.	-	...
2.	-	...
...	-	...
n	-	...

7. Зробити висновки.

Питання для самостійної роботи:

1. Які показники називають базовими?
2. Які виділяють типи базових показників?

3. На основі яких значень проводять нормування базових показників?
4. Що є основою під час вибору максимальних та мінімальних значень індикаторів?

Практична робота №2

РОЗРАХУНОК АГРЕГОВАНИХ ТА ІНТЕГРОВАНОГО ІНДИКАТОРІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПІДСИСТЕМИ РЕГІОНІВ

Мета роботи: набути компетенцій розрахунку агрегованих, індикаторів, які характеризують стан екологічної підсистеми та розрахувати інтегральний індекс екологічного розвитку регіону.

Теоретична частина.

Узагальнююча оцінка соціального розвитку території («інтегральний індекс розвитку соціальної підсистеми»), економічної підсистеми («інтегрального індексу розвитку економічної підсистеми»), а також її екологічного стану («інтегральний індекс розвитку екологічної підсистеми») здійснюється з використанням системи базових індикаторів, поєднаних в однорідні групи, що характеризують різні аспекти життєдіяльності в межах території, що досліджується.

Оцінка інтегрованих індикаторів сталого розвитку різних районів області, є системою математичних перетворень інформації соціально-економічного та екологічного характеру. На її вхід надходить N значень X_1 базових індикаторів, а вихідним параметром є кількісна інтегральна оцінка «індексу сталого розвитку» (ІСЕЕРР), яка надалі отримує якісну інтерпретацію, шляхом зіставлення з набором нормативних значень.

З метою оцінки соціальних, економічних та екологічних індикаторів, достатньо дослідити спрощену соціо-економіко-екологічну систему, прийнявши, що між її елементами і складовими частинами існують тільки вертикально підпорядковані зв'язки.

Ієрархічна структура, що пропонується, складає основу алгоритмізації розрахунку індексу соціального, економічного та екологічного розвитку (ІСЕЕР). Ядром такого алгоритму є процедура поступового «згортання» індикаторів нижчого та проміжних рівнів.

Розрахунок інтегрального індексу сталого розвитку, що проводиться шляхом встановлення середнього геометричного між агрегованими (базовими) та узагальненими індикаторами.

За результатами розрахунків інтегрального індексу ІСЕЕР визначаємо місце кожного району в рейтингу. Унаслідок ранжування кожному регіону присвоюється певний ранг на основі алгоритму, згідно з яким регіон з найвищим рівнем інтегрального ІСЕЕР отримує перший ранг – перше місце в рейтингу районів, а район з найнижчим рівнем інтегрального індексу – ранг, що співпадає з загальною кількістю районів у області, тобто останнє місце в рейтингу районів.

АІ – агреговані показники – це показники, які розраховуються із декількох окремих базових показників і характеризують стан споріднених групових показників соціальної, екологічної, економічної підсистем;

ІІ – інтегрований показник – це показник, який розраховується на базі низки окремих агрегованих показників і характеризують в цілому стан окремих (соціальної, екологічної, економічної) підсистем.

ІСЕЕР – індекс соціо-економіко-екологічного розвитку – це узагальнений показник (адміністративно-територіальної одиниці), який розраховується на базі інтегрованих індексів і характеризує стан та рівень соціо-економіко-екологічного розвитку району.

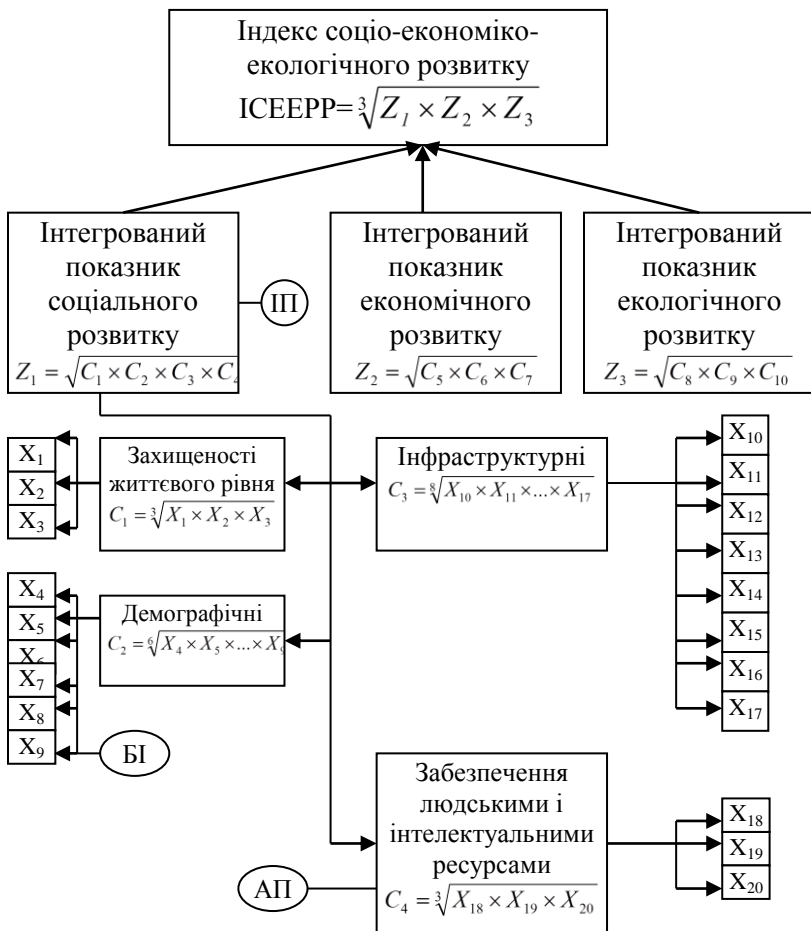

Рис.2. Фрагмент лінійної багаторівневої структури індикаторів розвитку району.

Кількісна інтегральна оцінка індексу розвитку соціальної, економічної та екологічної підсистеми та ІСЕР району одержує якісну інтерпритацію шляхом порівняння її величини з граничними значеннями інтервалів, що визначаються за допомогою уніфікованої шкали індикаторів розвитку території, розробленої Інститутом проблем природокористування та екології Національної академії наук України (табл. 2).

Таблиця 2

Уніфікована шкала для оцінок індикаторів системи

№ з/п	Стан	Діапазон оцінок
1	Еталонний	1,0 – 0,8
2	Сприятливий	0,8 – 0,6
3	Задовільний	0,6 – 0,4
4	Загрозливий	0,4 – 0,2
5	Критичний	0,2 – 0,0

Завдання для практичної роботи:

1. Вивчити ієрархічну структуру індикаторів сталого розвитку.
2. Побудувати систему вертикального згортання індикаторів екологічної підсистеми (рис.).

3. З використанням опорних таблиць (додаток 1), провести розрахунок встановлених агрегованих індикаторів за системою базових котрі оцінювали у попередніх практичних роботах.
4. Встановити інтегрований індекс екологічного розвитку регіону.
5. Результати розрахунків звести у таблицю (на прикладі табл. 3)

Таблиця 3

Розрахунок агрегованих показників екологічного розвитку регіону

Агрегований показник	Базові показники	X_i	Розраховане значення АП
1. Показник стану атмосферного повітря
	
	
	
2. Показник стану ґрунтового покриву
	
	
	
п.

6. У випадку, коли об'єктом дослідження є район чи область, необхідно розробити картосхему індексу розвитку екологічної підсистеми регіону.
7. Зробити висновки.

Питання для самостійної роботи:

1. Які показники називають інтегрованими?
2. У чому полягає суть вертикального інтегрування індикаторів?
3. Охарактеризуйте систему показників екологічного розвитку району, регіону.
4. Переваги розрахунку середньогеометричного показника у порівнянні з середньоарифметичним.

Практична робота №3 РОЗРАХУНОК АГРЕГОВАНИХ ТА ІНТЕГРОВАНИХ ІНДИКАТОРІВ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ПІДСИСТЕМ РЕГІОНІВ

Мета роботи: набути компетенцій розрахунку агрегованих, індикаторів, які характеризують стан соціальної та економічної підсистем і розрахувати відповідні інтегровані індекси розвитку регіону.

Теоретична частина

На відміну від екологічних показників, соціо-економічні базові показники належать в основному до позитивних індикаторів, зростання

яких спрямовує розвиток соціо-економіко-екологічної системи до еталонного стану. До негативних соціо-економічних показників відносяться такі як кількість інвалідів, коефіцієнт злочинності, рівень захворювання, наявне безробіття тощо. За таким самим принципом як і стосовно екологічної підсистеми, для оцінки стану розвитку соціо-економічної сфери також необхідно виділити агреговані показники, котрі будуть об'єднувати споріднені групи базових індикаторів. Для оцінки стану розвитку економічної підсистеми міських поселень, запропоновано 3 агреговані показники економічного розвитку: виробничо-економічний розвиток, доходи населення, безробіття. У групу економічних агрегованих показників сільських населених пунктів та району доцільно включити: показник доходів; житлового і транспортного забезпечення; безробіття.

Оцінку соціо-економічного розвитку території населених пунктів слід виконувати шляхом розрахунку нормованих показників у шкалі від 0 до 1 з використанням значень \max і \min та їх коливань в межах району, області, або згідно нормативів. На підставі агрегованих показників розраховують інтегровані показники соціального та економічного розвитку території адміністративних одиниць, як середнегеометричне.

Завдання для практичної роботи:

1. Зробити оцінку соціального / економічного розвитку населеного пункту, району, регіону, за системою індикаторів обласної і районної статистичної звітності, об'єднаних в агреговані індикатори.
2. Побудувати схему вертикального згортання індикаторів соціальної / економічної підсистеми.

3. З використанням опорних таблиць (додаток 1), провести розрахунок агрегованих індикаторів.
4. Встановити інтегрований індекс соціального / економічного розвитку регіону.
5. Результати розрахунків звести у таблицю (на прикладі табл. 4).

Таблиця 4

Розрахунок агрегованих показників соціального/економічного розвитку регіону

Агрегований показник	Базові показники	X _i	Розрахункове значення АП	Інтегрований показник I _{1/2}
1. Захищеність життєвого рівня
		
		
		
2. Демографічний стан	
		
		
		
n.	

6. У випадку, коли об'єктом дослідження є район чи область, необхідно розробити картосхему індексу розвитку соціальної / економічної підсистеми регіону.
7. Зробити висновки.

Питання для самостійної роботи:

1. Як розраховуються індекси соціального розвитку району?
2. Як розраховуються індекси економічного розвитку району?
3. Які складові соціального розвитку є актуальними і чому?
4. Які складові економічного розвитку є актуальними і чому?

Практична робота №4

РОЗРАХУНОК ІНДЕКСУ СОЦІО-ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ РЕГІОНІВ

Мета роботи: набути компетенції здійснення інтегральної оцінки соціо-економіко-екологічного стану територій регіонів.

Теоретична частина

Методологічною основою оцінки соціо-економіко-екологічного стану адміністративних територіальних одиниць різного рівня є системний підхід, який враховує взаємозв'язки між показниками, котрі характеризують стан економічного, соціального та екологічного розвитку сільських та міських громад (рис.3).

При цьому варто зазначити, що на даний період в Україні відсутні загально визначені методики оцінки соціально-економічного розвитку територій, які могли б врахувати не лише можливості та механізми ефективного керівництва розвитком цим територій, але й історичні, національні та регіональні особливості, які формують базис розвитку.

Розрахунок індексу соціо-економіко-екологічного розвитку територій (ICEEPT) регіону здійснюється за формулою середнього геометричного:

$$ICEEPT = \sqrt[3]{I_1 \cdot I_2 \cdot I_3} ;$$

де: I_1 – інтегрований показник соціального розвитку; I_2 – інтегрований показник економічного розвитку; I_3 - інтегрований показник екологічного розвитку.

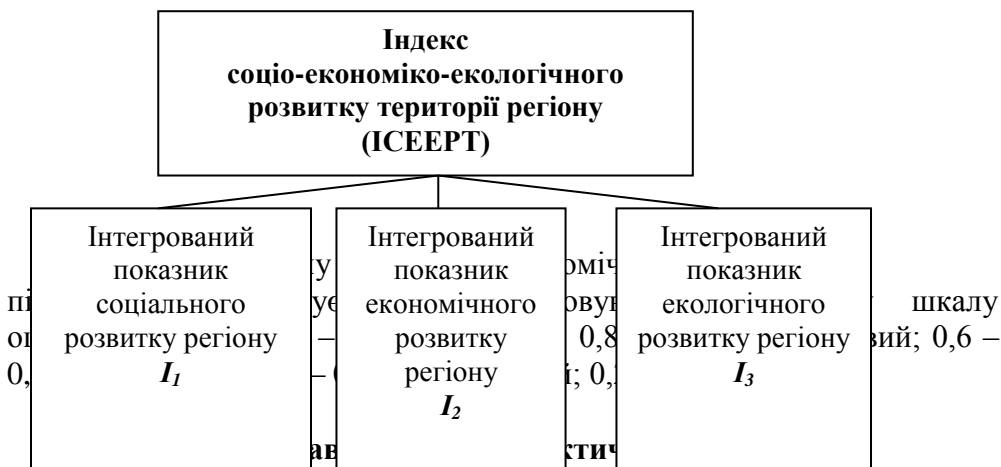

Рис. 3. Структурна схема розрахунку індексу соціо-економіко-екологічного розвитку території регіону

розвитку ; розвитку соціальної, економічної та екологічної складових, розрахувати ІСЕЕРТ регіону.

3. Результати розрахунку звести у таблицю (табл. 5).

Таблиця 5

Розрахунок індексу СЕЕ розвитку регіону

Інтегрований показник	Значення інтегрован	Стан підсистем и	ІС ЕЕР	СЕЕ стан регіону
-----------------------	---------------------	------------------	--------	------------------

розвитку	ого показника			
Соціальний	0,5	задовільний
Економічний		
Екологічний		

4. Розробити картосхему стану соціо-економіко-екологічної системи району (області).
5. Встановити рейтинги районів за показником їхнього ІСЕЕР території.
6. Виявити підсистему яка знаходиться у найгіршому та найкращому станах.
7. Зробити висновок щодо загального соціо-економіко-екологічного стану досліджуваної території на даний час.

Питання для самостійної роботи:

На основі яких показників розраховують індекс соціо-економіко-екологічного розвитку території регіонів?

1. Охарактеризуйте послідовність встановлення рейтингу розвитку регіонів.
2. Які складові розвитку не дозволяють досягти регіонам сприятливого стану?
3. Які переваги розрахунку середньо геометричного показника у порівнянні з середньоарифметичним?

Практична робота №5

ПРОВЕДЕННЯ SWOT – АНАЛІЗУ СТАНУ СОЦІО-ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ РЕГІОНІВ

Мета роботи: набути компетенцій проведення SWOT – аналізу стану соціо-економіко-екологічної системи регіонів.

Теоретична частина

Здійснивши збір та аналіз великої кількості базових індикаторів, котрі характеризують стан соціо-економіко-екологічного розвитку території регіонів, дослідивши динаміку їх змін та встановивши основні тенденції розвитку, розрахувавши агреговані, інтегровані та інтегральні показники розвитку території доцільним є проведення ідентифікації соціальних, економічних та екологічних проблем та їх ранжування.

Разом з тим, на підставі проведених досліджень необхідно встановити сильні та слабкі сторони регіону, можливості та загрози подальшого його розвитку. Цей етап розробки стратегії сталого розвитку називають етапом проведення SWOT – аналізу.

Так, наприклад, до сильних сторін відносяться: зручне географічне розташування на перетині автомобільних шляхів та міжобласних автомобільних шляхів; наявність вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації; багата історико-культурна спадщина; відсутність великої кількості забруднювачів довкілля; забезпеченість трудовими ресурсами; велика кількість молоді; наявність паркових зон; наявність наукового потенціалу; привабливий ландшафт, сприятливі кліматичні

та природні умови; наявність земель на околицях, сприятливих у сільськогосподарському відношенні тощо.

До слабких сторін відносяться: низька платоспроможність споживачів продукції та послуг; значний відтік висококваліфікованої робочої сили за кордон; високий знос комунальних комунікацій; відсутність житлового будівництва; недостатнє фінансування медицини, закладів освіти, культури, спорту та соціального захисту; конкуренція з боку сильніших виробників; низький рівень комунальних послуг та готельного обслуговування; безробіття; висока енергоємність житлово-комунального господарства; відсутність укріплення берегової смуги; недостатнє матеріально-технічне забезпечення закладів охорони здоров'я та соціального захисту та ін.

Таблиця 6

**Приклад SWOT - аналізу міста Здолбунів Рівненської області,
розроблений Волинським ресурсним центром за методиками
Програми розвитку ООН**

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Найбільший на Рівненщині залізничний вузол, великий автотранспортний вузол	1. В центральній частині міста застарілий житловий фонд та застарілі інженерні комунікації
2. Місто розташоване поблизу обласного центру	2. Відсутність системи утилізації сміття
3. Наявність в околицях міста річки, озер та якісних земель,	3. Не вистачає шкільних приміщень
	4. Забруднення повітря та

<p>придатних для розміщення промисловості та сільського господарства</p> <ol style="list-style-type: none"> 4. Наявність інвестиційно-привабливих промислових комплексів 5. Наявність поблизу міста природних ресурсів: пісок, камінь, глина, крейда 6. Наявність закладів для здобуття потрібних на ринку праці професій зварювальника, будівельника, верстатника, електрика 7. Наявність діючих промислових підприємств переважно у сфері виробництва будматеріалів 	<p>поверхні ґрунту викидами цементного заводу ВАТ «Волинь-цемент»</p> <ol style="list-style-type: none"> 5. Відсутність муніципальної міліції 6. Стан вуличного покриття потребує покращення 7. Фактично відсутня рекреаційна зона в межах міста та в приміській зоні 8. Відсутність культурно-дозвільового та спортивно-оздоровчого комплексу
Можливості	Загрози
<ol style="list-style-type: none"> 1. Економічне піднесення в будівельній та транспортній галузі в Україні 2. Розвиток туризму (розвиток транзитних 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Близькість до небезпечних об'єктів: Хмельницька та Рівненська АЕС, "РІВНЕАЗОТ", нафтопроводу «Дружба»,

<p>туристичних маршрутів через місто), що може призвести до розвитку туристичної інфраструктури (готелі, кемпінги, мотелі, та ін.)</p> <ol style="list-style-type: none"> 3. Розвиток міжнародного співробітництва для обміну досвідом, перейняття передових технологій та методів роботи (Судан, Іран) 4. Покращення бюджетної політики (більше коштів буде залишатися в міському бюджеті) 5. Позитивна демографічна ситуація 	<p>залізничної станції (потенційна радіаційна небезпека, психологічний дискомфорт)</p> <ol style="list-style-type: none"> 2. Зростання цін на енергоносії 3. Занепад сільського господарства в районі та країні 4. Вирубання лісів поблизу міста може погіршити стійкість міських екосистем 5. Стрімке поширення наркоманії та інших соціально-негативних явищ 6. Збільшення кількості хворих на туберкульоз
---	---

Завдання для практичної роботи:

1. Ознайомитись з особливостями проведення SWOT – аналізу.
2. Визначити сильні та слабкі сторони кожної підсистеми території.
3. Визначити можливості та загрози подальшого розвитку.
4. Звести результати проведення SWOT – аналізу у таблицю 6.
5. Зробити висновки.

Питання для самостійної роботи:

1. У чому полягає суть проведення SWOT – аналізу?
2. Що таке сильні та слабкі сторони регіону? Наведіть приклади.
3. З якою метою встановлюють можливості та загрози регіону?
4. Що є основою для проведення SWOT – аналізу?

Практична робота №6

ФОРМУВАННЯ ДОКУМЕНТУ «БАЧЕННЯ ГРОМАДОЮ МАЙБУТНЬОГО РЕГІОНУ». РОЗРОБКА СТРАТЕГІЧНИХ НАПРЯМКІВ ЦІЛЕЙ ТА ЗАВДАНЬ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ

Мета роботи: сформувати документ «бачення громадою майбутнього регіону» та розробити стратегію сталого розвитку регіону яка включає стратегічні напрямки, цілі та завдання.

Теоретична частина

Перш ніж розробити стратегічний план дій, необхідно сформувати документ „Бачення майбутнього”, основне завдання якого – створити таку модель майбутнього для даного населеного пункту чи району, на яку має бути зорієнтована розробка стратегії стійкого розвитку.

Тобто, повинна бути викладена у формі документу „картина ідеального майбутнього” для даного міста чи району.

Даний етап може передувати етапові оцінки стану регіону, проводиться після нього, або відбуватись паралельно. Все це залежить від володіння розробниками стратегії інформацією про даний регіон.

На основі оцінки екологічного, економічного і соціального стану, орієнтуючись на „бачення майбутнього” та враховуючи сильні і слабкі

сторони, здійснюється розробка стратегічних напрямків, цілей та завдань.

Стратегічні напрямки повинні бути чітко сформульовані і базуватись на документі „Бачення майбутнього”.

Стратегічні цілі мають бути більш деталізовані і конкретні. Вони повинні враховувати виявлені соціальні, економічні та екологічні проблеми.

Завдання – це конкретні зобов’язання, що належить виконати протягом визначеного терміну вони безпосередньо зв’язані з поставленими раніше цілями і їх можна розглядати як передумови для досягнення стратегічних напрямків.

Об’єктивні відмінності регіонів, районів та населених пунктів вимагають диференційованих підходів до розробки стратегій їх соціального, економічного та екологічного розвитку.

В залежності від рівня розвитку регіону, району, населеного пункту вибирається одна з наведених базових стратегій: зростання, обмеженого росту, фокусування, економії, виживання, інноваційну, конкуренції на різних етапах життєвого циклу, зміни курсу, рекомендації, диверсифікації, кластерну (табл. 7).

Напрямок 1. Зменшення антропогенного навантаження на стан атмосферного повітря

Ціль 1. Зменшити кількість викидів від стаціонарних джерел

Завдання 1. Реконструкція та модернізація газоочисного устаткування

Завдання 2. Проведення моніторингових досліджень за станом атмосферного повітря на населеного пункту

Завдання 3. Модернізація технологій виробництва основних стаціонарних джерел забруднення атмосферного повітря

Перелік базових стратегій та їх зміст

Назва стратегії	Зміст та орієнтація стратегії
<p data-bbox="160 464 292 491">Зростання</p> <p data-bbox="160 735 320 799">Обмеженого розвитку</p> <p data-bbox="160 1177 329 1204">Фокусування</p>	<p data-bbox="437 464 991 730">Орієнтована на максимально можливе використання усіх ресурсів регіону. Її доцільно використовувати СЕЕ системам регіонів, для яких є характерними щорічне перевищення рівня розвитку над досягнутим та швидка зміна технологій. Розробляється для регіонів, які планують підвищити свою міжрегіональну місце.</p> <p data-bbox="437 735 991 1173">Застосовують для СЕЕ систем регіонів, зі стабільною технологією, у яких встановлюються цілі „від досягнутого”. Така стратегія розробляється для регіонів, які досягли певного рівня розвитку при нерациональному використанні їх ресурсів. Практикують три підходи до здійснення цієї стратегії: ощадливого використання всіх видів ресурсів; позитивне зрушення в обсягах та ефективності виробництва; обґрунтована стабілізація на впровадженні довгострокових науково-технічних і СЕЕ програм.</p> <p data-bbox="437 1177 991 1268">Базується на виділенні одного із регіональних пріоритетів, що реалізується із прикладанням максимуму зусиль</p>

<p>Глобалізації регіонального співробітництва</p>	<p>регіональних об'єктів. Ефективність її реалізації залежить від вдалого вибору пріоритету, від зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на її впровадження.</p> <p>Передбачає встановлення прямих зв'язків між регіонами країни і сусідніми державами та включення вітчизняних підприємств у процес розробки та реалізації міжрегіональних проєктів. Однією з форм може бути прикордонне співробітництво у всі сферах його життєдіяльності.</p>
<p>Економії</p>	<p>Передбачає здійснення комплексу заходів, що забезпечують вихід СЕЕ системи з кризового стану в максимально короткий термін з орієнтацією лише на місцеві ресурси і резерви. Її цілями є: зупинка спаду ділової активності (найближча); розпочати процес поліпшення СЕЕ системи регіону (середньострокова), започаткувати стадію поживлення та зростання (довгострокова стратегія).</p>
<p>Вживання</p>	<p>Застосовується для таких СЕЕ систем регіону, показники діяльності яких набувають сталої тенденції до погіршення і всі намагання змінити таку ситуацію не призводять до позитивного ефекту. Вона застосовується для депресивних територій регіону (окремих галузей) і передбачає їх переорієнтацію та реструктуризацію. Вихід на шлях розвитку ця стратегія може</p>

<p>Інноваційна</p>	<p>забезпечити лише при втручанні позитивних внутрішніх впливів та залучення інвестиційно-інноваційного потенціалу.</p> <p>Спрямована на розширення територій регіону, що охоплені новою технікою та технічними нововведеннями. Передбачає розробку та впровадження нових прогресивних технологій, нових видів продукції та нових форм організації і управління галузей економіки регіону, для забезпечення процесу розвитку. Виділяють наступні сценарні підходи: віолентів, патієнтів, комутантів, експлерентів.</p> <p>При цьому віолентна (силова) стратегія передбачає виготовлення нової продукції хорошої (середньої) якості по низьких цінах; патієнтна стратегія передбачає виготовлення нових високоякісних товарів і їх продаж по високих цінах; комутантна стратегія спрямована на індивідуалізацію послуг; експлерентна (ризикована) стратегія пов'язана зі створенням нових сегментів ринку, сила якої зумовлена впровадженням нововведень та революційних рішень.</p>
<p>Конкуренції на різних етапах життєвого циклу галузі</p>	<p>Враховуючи, що галузі регіону мають декілька стадій свого існування (зародження, ріст, сповільнення росту, зрілості та спаду) стратегія передбачає відповідно до стадії вибирати конкурентну стратегію свого розвитку. На стадії зародження слід дотримуватися стратегії</p>

<p>Зміни курсу, реструктуризації</p>	<p>„першопрохідця” із захопленням найбільшої споживчої ніші. На стадії росту доцільно застосовувати стратегію концентрації зусиль на пошуку нових сегментів споживачів та охоплення нових географічних територій. Стадія сповільнення росту акцент робить на якості, а стадія спаду вимагає звуження номенклатури продукції.</p>
<p>Диверсифікація</p>	<p>Передбачає реструктуризацію галузей і адаптацію їх виробничих структур до ринкових умов, а також інтеграцію у світовий ринок тих підприємств, які можуть виробляти конкурентноспроможну продукцію, як на внутрішньому так і на зовнішніх ринках.</p>
<p>Кластерна</p>	<p>Передбачає процес ускладнення галузевої структури регіону за рахунок появи та розвитку нових галузей та сфер діяльності. Реалізуються при умові ефективного пошуку потенційних можливостей та резервів розвитку СЕЕ систем регіону.</p> <p>Передбачає функціонування диверсифікованих організацій, що здійснюють свою діяльність шляхом об'єднання різних галузей і сфер діяльності. Вигодами такої стратегії є: розповсюдження нових технологій, додаткові джерела фінансування, обмежена конкуренція.</p>

Як результат, отримаємо стратегію сталого розвитку, при впровадженні якої буде забезпечено: зупинення деградаційних процесів довкілля; вихід з кризових станів тієї чи іншої складової сталого розвитку; забезпечення населення відповідними якісними, послугами та товарами; поліпшення умов життєдіяльності населення тощо.

Основним результатом впровадження розробленої Стратегії повинен бути збалансований розвиток екологічної, економічної і соціальної складових сталого розвитку країни.

Завдання для практичної роботи:

1. Сформувати документ „Бачення майбутнього”.
2. Розробити напрямки, цілі і завдання в економічній сфері.
3. Розробити напрямки, цілі і завдання в екологічній сфері.
4. Розробити напрямки, цілі і завдання в соціальній сфері.
5. З урахуванням наявності альтернативних стратегій обрати найбільш ефективну для досліджуваного об’єкту.
6. Складіть таблицю з ключових індикаторів СЕЕ системи адміністративної територіальної одиниці.
7. Оформіть результати практичної роботи у вигляді документу.

Питання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте документ „Бачення майбутнього”.
2. В чому полягає різниця між стратегічними напрямками, цілями та завданнями?

3. На основі чого здійснюється розробка стратегії сталого розвитку?
4. Опишіть подальші дії після розробки стратегії сталого розвитку.

Практична робота №7

РОЗРАХУНОК ІНДЕКСУ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ РЕГІОНУ

Мета роботи: розрахувати індекс людського розвитку території та дослідити стан його складових.

Теоретична частина

Для практичного використання і втілення в практику державного управління концепції людського розвитку потрібні певні конкретні показники, індикатори, орієнтири, які б адекватно відображали динаміку ключових можливостей людського розвитку. Одним з таких індикаторів інтегральний показник людського розвитку, який би включав інформацію про всі аспекти людського життя. Однак чим складніший та інформативніший показник, тим важче його правильно розраховувати і тим проблематичніше зібрати повні та точні вихідні дані для його розрахунку.

Такий показник включає в себе три виміри, які відображають ключові можливості у забезпеченні всього процесу людського розвитку: вимір довголіття; вимір освіченості; вимір матеріального рівня життя.

Вимір довголіття відображає можливість людей прожити тривале й здорове життя.

Індекс тривалості життя I_{life} обчислюється за формулою:

$$I_{life} = \frac{X_i - X_{min}}{X_{max} - X_{min}}$$

де X_i — очікувана тривалість життя при народженні населення і-тої території;

X_{max} — максимальне значення показника (прийняте на рівні 85 років);

X_{min} — мінімальне значення показника (прийняте на рівні 25 років).

Показник освіченості також важливий не лише сам по собі. Цей вимір людського розвитку відображає можливості людей набувати знань і здібностей для повноправної і багатогранної участі в житті сучасного суспільства та суттєвого і значимого особистого внеску в це життя. У сучасних умовах цінність освіченості особливо високою і продовжує зростати в міру розвитку науково-технічної революції та інтелектуалізації праці.

Індекс рівня освіченості I_{educ} обчислюється за формулою:

$$I_{educ} = \frac{(2 \times I_{adult} + I_{child})}{3}$$

де I_{adult} — індекс грамотності дорослого населення;

I_{child} — індекс сукупної частки учнів у загальній чисельності населення відповідного віку.

Складові цього індексу I_{adult} та I_{child} обчислюються за такою самою формулою, що й очікувана тривалість життя при народженні. При цьому X_i — означає частку грамотних серед дорослого населення і-тої території в % (для розрахунку X_{adult}) і сукупну частку учнів в % (для

розрахунку X_{child}) максимум і мінімум в обох випадках також фіксовані — за максимум прийнято 100 %, за мінімум — 0%).

Показник матеріального рівня життя має відображати можливості доступу людей до матеріальних ресурсів, необхідних для гідного існування, включаючи ведення здорового способу життя, забезпечення територіальної та соціальної мобільності, обмін інформацією й участь у житті суспільства. Цей вимір, безумовно, є найскладнішим для оцінювання і трактування людського розвитку. ПРООН наголошує, що матеріальний стандарт життя (або персональне багатство) лише відкривають для людини можливості, але не визначають використання цих можливостей.

Індекс скоригованого реального ВВП на душу населення I_{inc} обчислюється за формулою:

$$I_{inc} = \frac{\lg x_i - \lg x_{\min}}{\lg x_{\max} - \lg x_{\min}}$$

де, X_i — скоригований реальний ВВП на душу населення i -тої країни;

X_{\max} — максимальне значення показника (прийняте на рівні 40000 доларів США на рік на особу (за паритетом купівельної спроможності); X_{\min} — мінімальне значення показника (прийняте на рівні 100 доларів США на рік на особу (за паритетом купівельної спроможності).

Реально в деяких країнах X_i перевищує 40000 доларів США на рік на особу (наприклад, у 2002 р. у Люксембурзі — 61190 дол.), однак для розрахунку ІЛР максимальний X_i береться на рівні 40000 дол., що відповідає положенню концепції людського розвитку про те, що людині не потрібен безкінечно високий дохід для забезпечення розвитку, а максимальний $I_{inc} = 1$.

Для розрахунку загального індексу людського розвитку потрібне їх агрегування. В загальному вигляді індекс людського розвитку

розраховується за формулою середнього арифметичного серед визначених вище індексів окремих складових:

$$IIP(HDI) = \frac{I_{life} + I_{educ} + I_{inc}}{3}$$

Отже, показник індексу людського розвитку для кожної країни свідчить про те, скільки ще належить зробити цій країні для досягнення певних цілей: середньої тривалості життя 85 років, повної грамотності населення і суцільного охоплення навчанням молоді та рівня середньорічних доходів на душу населення у розмірі 40000 доларів за паритетом купівельної спроможності національної валюти. Ці цілі тим ближчі, чим ближчим є значення індексу людського розвитку до одиниці.

Завдання для практичної роботи:

1. Визначити фактичні значення тривалості життя, рівня освіченості та скоригованого реального ВВП на душу населення досліджуваної території.
2. Розрахувати індекси складових людського розвитку
3. Розрахувати індекс людського розвитку території.
4. Проаналізувати його рівень наближення до одиниці та виявити складові що цьому перешкоджають.
5. Зробити висновки.

Питання для самостійної роботи:

1. Що таке індекс людського розвитку?
2. Які основні показники входять до складу індексу людського розвитку?

3. Охарактеризуйте показник рівня матеріального життя.
4. Яким чином інтегруються складові людського розвитку у єдиний показник?

Практична робота №8 **ВПРОВАДЖЕННЯ, РЕАЛІЗАЦІЯ ТА МОНІТОРИНГ СТРАТЕГІЇ** **СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

Мета роботи: ознайомитись з основними положеннями реалізації стратегії та моніторингу її впровадження.

Теоретична частина

Процес реалізації є одним з найважливіших елементів, оскільки неефективне впровадження стратегії може призвести до того, що програма стійкого розвитку буде "недієвим документом".

Реалізація стратегії повинна відбуватись відповідно до обов'язкових норм, правил, розпоряджень: правничо-адміністративних, економічних і ринкових, фінансових, організації управління і маркетингу, інформаційно-просвітницьких.

Система управління процесом реалізації проекту складається з: створення і вдосконалення інструментів реалізації програми, моніторингу, актуалізації програми.

Моніторинг стратегії. Один раз на рік в рамках моніторингу Стратегії робоча група на спеціальному засіданні повинна здійснювати перегляд стратегічних цілей і завдань, а також досягнень та труднощів, які виникли в ході реалізації Стратегії.

Прийнятими є наступні форми здійснення моніторингу Стратегії сталого розвитку:

- нагляд за процесом реалізації Стратегії здійснює міський голова,

- громадський контроль за впровадженням стратегії здійснює Міська рада і Рада місцевих лідерів,

- перед розробкою бюджету на наступний рік повинна відбуватись зустріч робочої групи по опрацюванню Стратегії з метою аналізу досягнень в її реалізації та внесення поправок, необхідність яких виникла за поточний рік.

Стандартна процедура моніторингу включає такі етапи:

- збір та накопичення даних, ідентифікація потреб та проведення додаткових досліджень;

- аналіз накопичених даних, інтерпретація явищ та тенденцій;

- оцінка результатів та ідентифікація відхилень досягнутих результатів запланованих у Стратегії;

- аналіз причин відхилень та ідентифікація областей і явищ, що вимагають негайного втручання; розробка коригувальних заходів, інструментів та процедур;

- підготовка звітів для їх подальшого обговорення та прийняття остаточного рішення щодо результатів моніторингу.

Черговим елементом моніторингу є система індикаторів, від яких залежить досягнення запланованих результатів, а також джерела отримання інформації.

Система актуалізації стратегії передбачає внесення змін до стратегічного документу. Зміни повинні вноситься міськвиконкомом, розглядатися членами робочої групи з представників громадськості і затверджуватися міською радою.

Також необхідно здійснювати зовнішній аудит. Аудитор може допомагати в об'єктивній актуалізації Стратегії шляхом: надання рекомендацій щодо управління Стратегією, щодо бюджету, залучення суспільної групи до управління Стратегією, аналізу засобів реалізації Стратегії.

Допомога аудитора може також бути використана при: пошуку джерел фінансування проєктів, написанні пропозицій щодо фінансування, підготовки та проведення тематичних навчань.

Громадськість повинна бути проінформована через засоби масової інформації не тільки про досягнення в роботі над реалізацією Стратегії, але також і про всі актуальні зміни.

Здійснення всіх вище названих заходів дозволить досягти сталого розвитку в оптимальні строки, а, отже, покращить умови проживання населення.

Завдання для практичної роботи:

1. Ознайомитись із особливостями процесу реалізації, моніторингу та актуалізації стратегії сталого розвитку регіону.
2. Запропонувати індикатори моніторингу екологічної стратегії сталого розвитку регіону.
3. Запропонувати індикатори моніторингу економічної стратегії сталого розвитку регіону.
4. Запропонувати індикатори моніторингу соціальної стратегії сталого розвитку регіону.
5. Розробити систему здійснення моніторингу стратегії та процедуру впровадження його результатів.
6. Зробити висновки.

Питання для самостійної роботи:

1. Що являє собою процес реалізації стратегії?
2. Моніторинг Стратегії сталого розвитку та його основні етапи.

3. **Форми здійснення моніторингу стратегії сталого розвитку та їх характеристика.**
4. **Індикатори моніторингу стратегії сталого розвитку та їх завдання.**

Тести для самоконтролю знань

Сучасний стан стійкого порушення рівноваги між людським суспільством і природою, що виявляється деградацією НПС - це:

- а) глобальна криза
- б) генетична деградація
- в) сучасний стан НПС
- г) ресурсна криза
- д) біологічно - психічна криза

Базова стратегія, яка базується на виділенні одного з регіональних пріоритетів, що реалізується із прикладанням максимуму зусиль регіональних об'єктів - це:

- а) стратегія зростання
- б) стратегія фокусування
- в) стратегія економії
- г) стратегія дисертифікації
- д) стратегія виживання

Індикатор - це:

- а) відображення екологічної ємкості екосистем

- б) характеристика процесів, які впливають на стан і розвиток країн світу
- в) показник екологічно безпечного використання біотехнологій
- г) міжнародний правовий індикатор
- д) величина, що відображає стан деяких соціальних економічних або природних систем в певний проміжок часу

Які існують групи проблем:

- а) інтерсоціальні, екологічні, психологічні
- б) людина - суспільство, суспільство - природа, інтерсоціальні
- в) правові, екологічні, соціальні
- г) екологічні, психічні, природничі
- д) соціальні, економічні, політичні

Вирішення екологічних проблем потребує:

- а) фінансування розвитку науки
- б) покращення стану НПС
- в) зростання бази ресурсів
- г) збільшення темпів росту чисельності населення д усунення голоду і бідності
- д) правового самоврядування

Тріада передбачає поєднання інтересів 3 складових:

- а) соціум, політика і психологія
- б) економіка, психологія і довкілля в природа, людина і політика
- в) економіка, психологія, екологія
- г) біологія, фізика і економіка
- д) соціум, довкілля і економіка

Скільки цілей містить у собі " Декларація тисячоліття":

- а) 9
- б) 5
- в) 8
- г) 11
- д) 14

В екологічній сфері беруть до уваги:

- а) екологічну ємкість природних систем, рівновагу і цілісність екосистем, якість природних ресурсів
- б) матеріальну забезпеченість населення, рівень освіти, стан здоров'я населення
- в) дохід на одного жителя, економічну ефективність, стабільність екосистем
- г) рівень розвитку етики, народжуваність і смертність
- д) індекс розвитку, інтегральні показник, захворюваність населення

Головні принципи СР були визначені у 1986 р. на Міжнародній конференції з проблем довкілля і розвитку в:

- а) Ріо-де-Жанейро
- б) Оттаві
- в) Болівії
- г) Відні
- д) Вашингтоні

Перша конференція ООН з навколишнього середовища відбулася в:

- а) Вашингтоні
- б) Португалії

- в) Буенос-Айрес
- г) Парижі
- д) Стокгольмі

Сукупність усіх природних засобів, запасів, джерел, які є і можуть бути мобілізовані чи використані для досягнення певної мети - це:

- а) природно - ресурсний потенціал
- б) економічний прогрес
- в) соціальний потенціал
- г) екологічний розвиток
- д) політичний потенціал

Відходи, які утворюються внаслідок антропогенної діяльності, умовно поділяють на 3 категорії:

- а) енергетичні, соціальні, побутові
- б) побутові, технічні, соціальні
- в) політичні, районні, екологічні
- г) промислові, повітряні, водні
- д) промислові, сільськогосподарські, побутові

Показники, які характеризують соціальну сферу регіону:

- а) наявність земель с/г призначення
- б) демографічні показники, житловий фонд, середньорічна кількість працівників
- в) площі деградованих земель, зміна клімату
- г) забруднення водних ресурсів, забруднення атмосфери
- д) забруднення земель важкими металами та радіонуклідами

Базові індикатори - це:

- а) статистичні інформативні показники, які характеризують стан соціальної, екологічної та економічної підсистем
- б) сучасний стан стійкого порушення рівноваги між людським суспільством і природою
- в) стратегія розвитку
- г) галузь знань, яка вивчає закономірності розвитку СЕЕ систем
- д) комплекс заходів, що забезпечують вихід з кризового стану

Важливу роль у вивченні проблеми впливу енергії на стан природного середовища відіграли праці:

- а) Менделєєва
- б) Ломоносова
- в) Г. Одума і Ю. Одума
- г) Вернадського
- д) Геккеля

Системи, які покладені забезпечувати прогрес людської цивілізації за умов збереження біосфери, формують об'єкт стратегії сталого розвитку:

- а) природна, політична, економічна
- б) соціальна, екологічна
- в) екологічна, природна
- г) соціальна, екологічна, природна
- д) природна, соціальна

Які фактори характеризують вплив на соціальну, економічну та екологічну системи:

- а) антропоцентричні
- б) природні і антропогенні
- в) біологічні

- г) геоморфологічні
- д) усі відповіді вірні

Згадка про «багатство природи» поділяється на природне і штучне. Трудові та природні ресурси у співвідношені один до одного:

- а) рівноцінні
- б) нерівноцінні
- в) трудові цінніші
- г) природні цінніші
- д) немає правильної відповіді

Людський фактор у питаннях сталого розвитку відіграє роль:

- а) неважливу роль
- б) мінімальну роль
- в) найважливішу роль
- г) опосередковану роль
- д) рівнозначну роль

Закон України «Про стратегію сталого розвитку України» розглянутий ВРУ у:

- а) 2004 р
- б) 2000 р
- в) 1991 р
- г) 2017 р
- д) 2023 р

Проблеми, які потребують першочергового реагування в галузі ОНС названо:

- а) збіднення ґрунтів
- б) масове вирубування лісів

- в) евтрофування водойм
- г) недостатнє внесення добрив
- д) усі відповіді вірні

Будь-які плани у сфері СР, неможливо вирішити без наявних:

- а) робочої сили
- б) кредитів
- в) ліцензій
- г) коштів (податки, інвестиції)
- д) моніторингу

Метою стратегії сталого розвитку є:

- а) оцінювання стану соціально-економічно-екологічної системи, прогнозування та забезпечення умов їх сталого розвитку
- б) оцінка умов проживання населення та заробітної плати
- в) можливість за допомогою індикаторів оцінити СЕЕ системи
- г) обробка і опрацювання статистичних баз даних
- д) формування управлінських механізмів для реалізації рішень щодо забезпечення сталого розвитку СЕЕ системи

Блок „Поняття про сталий розвиток”:

- а) характеризує вихідні блоки формування сталого розвитку
- б) розкриває зміст поняття „сталий розвиток”, цілі, завдання, проблеми сталого розвитку та розв’язання проблем сталого розвитку
- в) призначений для усвідомлення того, що сталий розвиток лежить в площині трьох базових сфер
- г) ознайомлює з підходами до формування цілей і завдань моніторингу сталого розвитку

д) розкриває цілі, завдання щодо розробки концепцій розвитку територій України

Сучасний стан стійкого порушення рівноваги між людським суспільством і природою, що виявляється в деградації навколишнього природного середовища – це:

- а) ризик
- б) катастрофа
- в) аварія
- г) техногенна небезпека
- д) глобальна біосферна криза

8 загальних процесів-проблем або «смертних гріхів», які загрожують людству запропонував:

- а) В.І. Вернадський
- б) Конрад Лоренц
- в) В. Петті
- г) В.С. Джевонс
- д) М.О.Клименко

Процес порушення теплового балансу планети з поступовим ростом температури на Землі:

- а) глобальне потепління
- б) парниковий ефект
- в) північно-атлантична осциляція
- г) тропічний циклон
- д) вуглецевий слід

Поляков розділяє причини екологічної кризи на три групи:

- а) науково-технічні, біолого-психологічні і соціально політичні

- б) екологічні, технічні, економічні
- в) політичні, економічні, соціальні
- г) біологічні, соціальні, екологічні
- д) технічні, екологічні, соціальні

План дій містить 109 декларацій які містять:

- а) планування території з врахуванням якості довкілля
- б) управління природними ресурсами України
- в) визначення пріоритетних забруднюючих речовин
- г) освітніх, інформаційних, соціальних і культурних аспектів проблем охорони і розвитку навколишнього середовища
- д) всі відповіді вірні

Більшість рекомендацій місцевого Плану дій звернені до:

- а) місцевих органів влади
- б) президента
- в) суспільства
- г) ООН та міжнародних організацій
- д) громадських організацій

Ключі до тестових завдань

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
<i>а</i>	<i>б</i>	<i>в</i>	<i>г</i>	<i>а</i>	<i>в</i>	<i>г</i>	<i>а</i>	<i>б</i>	<i>в</i>
<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>	<i>14</i>	<i>15</i>	<i>16</i>	<i>17</i>	<i>18</i>	<i>19</i>	<i>20</i>
<i>а</i>	<i>в</i>	<i>б</i>	<i>а</i>	<i>г</i>	<i>з</i>	<i>б</i>	<i>а</i>	<i>г</i>	<i>а</i>
<i>21</i>	<i>22</i>	<i>23</i>	<i>24</i>	<i>25</i>	<i>26</i>	<i>27</i>	<i>28</i>	<i>29</i>	<i>30</i>
<i>в</i>	<i>з</i>	<i>а</i>	<i>б</i>	<i>в</i>	<i>б</i>	<i>б</i>	<i>а</i>	<i>в</i>	<i>з</i>

Рекомендована література

Базова

1. Боголюбов В. М., Клименко М. О., Мельник Л. Г., Прилипко В. А., Клименко Л. В. Стратегія сталого розвитку : підручник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2012. 446 с.

2. Клименко М. О., Клименко Л. В. Стратегія сталого розвитку. Рівне, 2010. 267 с.

3. Практикум з розробки стратегій місцевого сталого розвитку: навчальний посібник / Клименко М. О., Боголюбов В. М., Клименко Л. В., Брежицька О. А.; за ред. М. О. Клименка і В. М. Боголюбова. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2013. 230 с.

Допоміжна

1. Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття» : переклад з англійської: ВГО Україна. Київ : Інтелсфера, 2000. 360 с.

2. Декларація та план виконання рішень Всесвітньої зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку (26 серпня – 4 вересня 2002 року, Йоганнесбург, Південна Африка). Вид. друге. Київ : ПРООН/МПВСР, 2007. 81 с.

3. Згуровський М. З. Сталий розвиток у глобальному і регіональному вимірах: аналіз за даними 2005 р., Київ : НТУ«КПІ», 2006. 84 с.

4. Лук'яніхін В. О. Екологічний менеджмент в системі управління збалансованим розвитком : монографія. Суми : ВТД «Університетська книга», 2002. 314 с.

5. Масловська Л. Ц. Сталий розвиток продуктивних сил регіонів: теорія, методологія, практика : монографія. Київ : Нац. торг. екон. ун-т, 2003. 366 с.

6. Напрями національної політики участі громад у місцевому сталому розвитку. Аналітичний документ, муніципальна програма врядування та сталого розвитку. Київ : ПРООН, 2007. 64 с.

7. Об'єднання сил та ресурсів задля сталого розвитку. Співпраця між муніципалітетами : Посібник для практиків. Київ : ПРООН, 2007. 52 с.

Інформаційні ресурси

1. Кабінет Міністрів України.
URL: <http://www.kmu.gov.ua/>
2. Законодавство України. URL: <http://www.rada.kiev.ua/>
3. Державний комітет статистики України.
URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського.
URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>
5. Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека (м. Рівне, майдан Короленка, 6). URL: <http://www.libr.rv.ua/>
6. Наукова бібліотека НУВГП (м. Рівне, вул. Олекси Новака, 75). URL: <http://nuwm.edu.ua/naukova-biblioteka>,
http://nuwm.edu.ua/MySQL/page_lib.php

